

J. Rhezelius (F a 6 och F l 1): 27 i, 53 a, 64 kii. — Hadorph och Leitz (B 520): sk efter 5 i, 53 a (med bst endast t. h.), 64 i. — Dybeck: 5 i, 42 f, 50 a saknas; 53 a (med bst endast t. h.), 64 k.

Rhezelius (F l 1) tolkar inskriften sålunda: »Sutho et Igifastus curaverunt pingere lapidem Ingeldo et Inguaro parentibus suis optimis.» — Bureus (F a 5): »... et IggiFastus fecerunt scribi saxum in mem. IngiAldi et in mem. IngiVari patrum suorum bonorum.» — Peringskiöld: »Sothe och Ingefast låtho skrifwa på Steen till åminnelse effter Ingjald och Ingvar sina goda Föräldrar.» — UFT h. 5: »Sote(?) och Ingefast läto rita sten efter Ingjald och Ingvar, sine gode fäder...»

U 1032 har en gång varit en ganska ståtlig runsten. Den är, av de bevarade fragmenten att döma, omsorgsfullt och skickligt huggen. Ristaren är okänd, men han har sannolikt utfört flera arbeten i trakten. Här har han använt ett mönster, som, ehuru ingalunda originellt, är väl anpassat efter stenens form. Vad inskriften angår, har han två gånger hoppat över en runa: i 35—39 **ikalt** och 42—45 **ftia**; två gånger har han ristat ett överflödigt **h**: i 1—5 **suthi** och 46—51 **ikhuar**.

Två män, Sote och Ingefast, ha tillsammans låtit uppföra detta minnesmärke efter sina fäder, Ingjald och Ingvar. Formuleringen är egendomlig och koncentrerad. Förmodligen är meningen, att Sote har låtit resa stenen efter sin fader Ingjald och Ingefast efter sin fader Ingvar.

Om det ovanliga mansnamnet *Soti* se U 54, om *Ingifastr* E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. *Ingialdr* och *Ingvarr* äro tämligen vanliga namn under vikingatiden.

1033. Årby, Lena sn.

Pl. 61, 62.

Litteratur: B 519, L 233. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, anteckning i F l 9: 1; J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 67; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 130; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 1 (1873), s. 89, 2 (1874), s. 10; UFT h. 5 (1876), s. 32; P. J. Lindal i UFT h. 7 (1878), s. XL f.; E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (ATS 10: 1), s. 53 not; Anteckning av O. Almgren 1910 (ATA); K. E. Westerberg, *Inventering av fornlämningar i Lena sn 1927* (ATA).

Äldre avbildningar: J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 519).

Runstenen står rest i trädgården vid Årby, 10 m. Ö om landsvägen Storvreta—Vattholma.

Stenen omtalas första gången i *Ransakningarna* 1667—84: »Åhrby Eng enn stehn» (And. Pehrsson Rox, odaterad), »På Årby äng 2 st. Stenar» (Rox, 1677). I handskriften F l 9: 1 finnes en förteckning av Joh. Hadorph på »Rester. rst. i Upland»; där är upptaget: »Lena sochn Årby äng wid gamb. vägen. 2.» — Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Årby Eng i Lena Sochn» (B 519 och L 233: »Årby»). Peringskiöld har sedan med blyerts tillagt: »wid Lena ån i engen wid gamla vägen där åthskillige smärre stenar äro i rad vpreste, samt 5 st. lijka sosom en terning, men den ena borta, så är och wid Engen en medelmåttig stor Jordhög kallad Kilshögen i Kilsängen med en annan något mindre hög, på hwilken en stoor steen föruthan några andra högar och stenar inne i sielfwa byn. NB. Denna bro är nu inthet mehra till vthan hafwer varit af Sten som doch ännu om torr sommar synes mitt öfwer ån emillan Årby by och Hussby på andra sidan.» — O. Celsius omnämner icke Årby-stenen. — R. Dybeck i sin reseberättelse 1864: »Efter att under fem särskilda besök i Årby, Lena socken, hafva utan framgång sökt att få reda på en der — 'i ängen vid gamla vägen', Peringskiöld — fordom befintlig runsten, lyckades det, då jag sjette gången infann mig i byn, att få veta hvarest han för närvarande befinner sig. En hemmansegare erkände att han för omkring tio år sedan lagt honom i sin spismur och erbjöd mig att låta uttaga honom; men som jag ansåg mannen sjelf vara skyldig att på egen bekostnad uttaga och resa stenen på sitt rätta rum, hvilket han ej

ville åtaga sig, kunde för tillfället intet åtgöras. . . Bland märkligare ättehögar i trakten är en af största slag belägen vid nordligaste gården i Årby. För mig uppgafs att en runsten skulle finnas vid samma gård. Jag begaf mig dit och beledsagades upp på högen, der mig visades en upprättstående sten, vid hvars fot man grävt ett tämligen djupt hål (i hvad afsigt känner jag icke), utan att likväl hinna stenens nedre ända. Vid närmare efterseende funnos sådana stenar till ett antal af fyra eller fem vara reste i en krets ofvanpå eller rättare ofvani högen, föga höjande sig öfver dess yta, men alla troligen lika djupgående som den blottade. Högens vidare skadande förbjöds.» Dybeck har sålunda förgäves sökt Årby-stenen och fått den felaktiga uppgiften, att den omkring 10 år tidigare — sålunda i början av 1850-talet — skulle ha blivit sönderslagen och inlagd i en spiselmur. — År 1878 blev runstenen återfunnen på sin ursprungliga plats, såsom P. J. Lindal meddelar i *UFT* h. 7: »Emellertid fann ynglingen J. A. Vård under medlet af Juli månad [1878] å gårdet Skarpan vid Årby, tillhörigt P. G. Matsson och beläget $\frac{1}{4}$ mil från Storvreta station, en större kullfallen sten med inskrift samt gjorde anmälan här om till sekreteraren i Upplands Fornminnesförening. Vid den med anledning häraf gjorda undersökningen befans ofvan nämnde länge saknade Årby-sten just vara den funne. Runstenen hvars fot var afbruten, låg nära Fyrisån och utgjordes af ett vackert tresidigt gråstensblock. Jordägaren har benäget lofvat besörja stenens uppresning.» — År 1927 låg stenen kvar på samma plats, nu »till stor del begravd under sten, som blivit uppluckad ur åkern. Stenen ligger sankt och borde flyttas» (K. E. Westerberg). Vid runstensinventeringen 1942 antecknade S. B. F. Jansson, att stenen låg »i en åker 700 m. V om den sydligaste gården i Årby, 30 m. Ö om Fyrisåns strand, 200 m. V om en stenig höjdsträckning, som skjuter ut i åkrarna.»

År 1947 gjordes en uppresning i åkern, varvid en mängd sten plockades bort. Runstenen låg då kullfallen med den skriftlösa sidan uppåt. En mängd, mestadels mindre, knytnävstora stenar lågo runt omkring. Stenen lyftes med hjälp av en stubbrytare, och man blev då varse runorna. Den fördes närmast upp i backen, där den fick ligga en tid. Den rengjordes från jord, och då framträdde skriften fullt tydligt. »Stenen såg vacker ut», och den kördes därför fram till gården och restes på sin nuvarande plats. Runstenen har sålunda blivit flyttad av markägaren utan tillstånd. Det hade emellertid i detta fall knappast varit lämpligt att uppställa den på ursprunglig plats, och Riksantikvariens har därför t. v. låtit vid saken bero.

Fyndplatsen är såsom nämnt belägen i åkern omkr. 600 m. SV om Årby, omkr. 25 m. Ö om åkanten, där vassen vid ån tar vid. Omkr. 400 m. söderut går ägo gränsen mot Storvreta, som tillika utgör sockengräns. Viktigare är läget i öst-västlig riktning. Omkr. 100 m. åt Ö är en stenig skogsbacke, nu beväxt med enstaka granar. Mitt emot på andra sidan ån ligger en gran-skogsklädd höjd. Och längre bort, omkr. 600 m. åt NV, ligga gårdarna i Husby. Utan tvivel har platsen varit lämplig för en vägförbindelse mellan Årby och Husby med övergång över ån i närheten av runstenen. Märkliga äro de uppgifter, som lämnas av Peringskiöld. Runstenen stod, säger han, i ängen vid gamla vägen, där åtskilliga mindre stenar voro uppresta i rad. Över den sankt ängen ned mot ån har här i forntiden funnits en vägbro, utmärkt genom runstenen och ett antal resta stenar, som stodo kvar ännu på 1600-talet. Själva stenläggningen fanns icke längre till, men kunde under torra somrar iakttagas mitt över ån mellan Årby och Husby. Förmodligen menar Peringskiöld, som här knappast återger egna iakttagelser, att ute i själva åloppet ha funnits rester av ett steplagt vadvägg. Ängen har i senare tid blivit uppödlad till åker. Åtskilligt av sten har därvid bortförts. Men åtminstone i senare tid ha enligt vad ägaren uppger, inga lämningar av någon vägbank kunnat iakttagas.

En väg på denna plats har sannolikt icke endast haft lokal betydelse. Gränsen mellan Norunda och Rasbo härader gick vid ån, och östra delen av Lena sn hörde sålunda till Rasbo hd. Vidare är att märka, att den naturliga leden från Rasbo-bygden åt NV når fram till Fyrisån vid Årby, varifrån man kunde behöva ta sig över till kungsgården i Husby.

Fig. 232. U 1033. Årby, Lena sn. Efter B 519.

Enligt geologiska kartan finnas stensättningar i backen öster om runstenen. Andra forngravar har enligt Peringskiöld funnits i ängen, bl. a. en större jordhög, kallad Kilshögen. Ännu för några år sedan fanns i norra kanten av åkern, 10 m. Ö om åbrädden, en rund stensättning av mindre stenar, 4—5 m. i diameter. Ingen upphöjning fanns, enligt vad ägaren har uppgivit, innanför stenkretsen. Att det var en lagd stenring förstod man först, sedan arbetet med stenarnas borttagande var långt hunnet. Stenarna voro ej större än att de kunde bäras bort.

Grå granit med skiftning i ljusrött. Stenen har i horisontalld en trekantig genomskärning. Av de tre sidorna äro två (A, B) försedda med ristning. Höjd 1,50 m., bredd nedtill sidan A 0,90 m., sidan B 0,71 m., sidan C (skriftlös) 0,81 m. Stenen är skadad nedtill på ena sidan nedanför ristningen, men f. ö. väl bevarad. Ristningen är ganska ojämn. Runorna äro djupt huggna och tydliga, likaså den yttre slinglinjen. Den inre slinglinjen är grundare, och särskilt är korset grunt hugget och otydligt. Det skymtar dock vid gynnsam belysning.

Inskrift:

A: nasi × auk : þair : brupr : raistu : stain : þisa ×
5 10 15 20 25 30

B: aftir : iarl : faður : sin : kupa : auk : bru : kus : þaka × kiarpu ×
35 40 45 50 55 60 65 70

Nasi ok þair brøðr raistu stein þenna æftir Iarl, faður sinn goðan, ok bro Guðs þakka gærðu.

»Nase och hans bröder reste denna sten till minne av Jarl, sin gode fader, och de gjorde bron till Guds behag.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. Framför 1 s kan knappast ha funnits någon runa. Namnet 1—4 nasi är fullt säkert. 3 s är omvänt, i olikhet mot övriga s-runor. 14 u är icke stunget; icke heller 49, 60, 67 k. Sk × efter 31 a står på stenytan innanför runslingan. Intet sk efter 66 a. Men framför 67 k och efter 72 u finnes sk ×.

Hadorph (B 519): 12—16 **brupir**. — Lindal: 12—16 **brupr**.

Peringskiöld tolkar inskriften sålunda: »Nase och hans Bröder de reste upp denna Steen till åminnelse effter sin fader Järl, och gjorde Broon till Gudz tackseyelse.» — Liljegren: »Näse och hans bröder hafwa efter deras fader Jarl gjort Gustaka bro.» Detta skulle ha varit namnet på bron (liksom »Mansänge bro» U 638). Som ett ortnamn uppfattas **kustaka** (sic!) även i U. W. Dieterich, *Runensprachschatz*. — UFT h. 5: »Nasi och de (hans) bröder reste denna sten efter Jarl, sin gode fader, och gjorde Kus-thaka(?) bro.» — P. J. Lindal: »Nase och hans bröder reste denne sten efter Jarl, sin gode fader, och gjorde Guds tacks (el. Guds nåds) bro (d. v. s. en bro Gudi till ära).» Varefter tillägges följande kommentar: »Orden **kus þaka** motsvaras av Isl. *Guðs þakka*, Guds tillfredsställelse eller tacksamhet. Bron har sålunda bygts, för att den byggnaden måtte vinna sig Guds tacksamhet samt sålunda få bot för synd och själens frälsning. I flere runskrifter finnas bevis, att detta åskådningssätt var mycket allmänt hos våra första kristna och katolska förfäder — Sannolikt har denna bro legat över Fyrisån midt för stenens fyndort, ehuru nu ej något spår af henne kan upptäckas.»

Stenen har genom sin form varit synnerligen väl lämpad att vara vägmärke vid bron. Detta har utan tveivel varit dess primära och egentliga uppgift. Minnesskriften har den fått i andra hand. Denna har anbragts på ett med hänsyn till stenens form och funktion synnerligen smakfullt sätt: i tvenne enkla slingor, lagda i ellipsbåge utefter stenens konturlinjer. Den enda prydnaden för övrigt är ett hjulkors på framsidan.

Om namnet *Nasi* se Sö 200, om *Iarl* U 307 och 874. Uttrycket *þeir bróðr* förekommer även U 758, 855, L 780 Holms by, Vittinge sn, Ög 161.

Uttrycket *Guðs þakk* (*þakkir*) har tillhört missionstidens kristna språkbruk i Norden. Det betyder 'lön av Gud, Guds nåd, Guds välbehag' (isl. *þökk* f. 'välbehag, nåd, tillfredsställelse; lön; tack', feng. *þanc* m. 'kindly thought, favour, grace; thanks'). Vanligen användes pluralformen (jfr fsv. *naþir* f. pl. 'nåd'). Uttrycket är särskilt känt från norska och isländska källor. *Guðs þökk hefir hann fyrir erfði sitt*, säges i den isländska Kristnurrätten om en man, som har reparerat en förfallen kyrka. *Biðia sér almosu til Guðs þakka* betyder ungefär detsamma som 'för Guds skull'. I en homilia uppmanas alla kristna att giva tionde: *hverr kristinna manna skal með góðum hug gefa til Guðs þakka hinn tíunda lut allz ávaxtar*. Man behöver icke giva tionde för sådan egendom, *er áðr er til Guðs þakka lagit, hvárz þat er til kirkna lagit eða til brúa eða til sæluskipa*. Bland arbeten *til Guðs þakka* nämnes här särskilt att bygga broar. Till goda gärningar hörde byggandet av härbärgen för vägförande, *sæluhús* (se U 996), anläggandet av broar och underhåll av färjor över vattendrag (*sæluskip*). »In former times the phrases *Guðs þakkir* and *sálu-gjafir* (soul's gifts) were synonymes, including not only gifts to churches, clergy, and the poor, but also the building of bridges, erecting hostelryes, especially in desert places, and the like, whence the words *sælubrú*, soul's bridge, and *sæluhús*, soul's house» (Cleasby-Vigfusson). Man kan också i detta sammanhang erinra om legenden om Kristoffer, som bar pilgrimer över ett sund »för Jesu Kristi skull». I nutida isländska finns ordet *gustuk*, *gustukaverk* 'barmhärtighetsgärning' (< *guðsþakka*).

Inskriftens **kus : þaka** måste uppfattas som en genitiv, *Guðs þakka*. *Bro Guðs þakka* har haft ungefär samma innebörd som ett **sælubro*, en bro anlagd som en god gärning för att vinna Guds nåd. Tänkbart är givetvis också, att ett *til* helt enkelt har blivit överhoppat eller uteglömt av ristaren: *bro til Guðs þakka gærðu* »de gjorde bron för att behaga Gud».

En till innebörden rätt likartad inskrift finnes på en bergvägg i Näs, Frösunda sn (U 347, 348): en man har låtit göra broar till själabet för sig, sin hustru och sina söner. Ett arbete, som gjordes för Guds skull, avsåg för visso att i gengäld förvärva frälsning såväl för den döde som för hans anhöriga, som utförde arbetet och reste minnesvården.